

## Een visserijconflict in de Dollard (1911-1933)



GRANATFANG IM DOLLART (DITZUMER VERLAAT, OSTFR.) N<sup>o</sup>1. DIE MIT KREIERN AUSZIEHENDEN FISCHER .

F.K.B.

**Karel Essink**

**Eelde, september 2019**

## INHOUD:

Samenvatting	1
Inleiding	1
De visserij in de Dollard	2
1911 – De eerste klachten	4
De burgemeester komt in actie	5
Duits protest	6
Ingenomen posities gehandhaafd	7
Duitse vissers zoeken het hoger op	7
Hoog bezoek	7
Het probleem nog steeds niet opgelost	8
Hernieuwd verzoek van Duitse vissers	10
De Inspecteur der Visscherijen komt weer naar de Dollard	11
Vergunning tot 1914	12
Nieuwe vergunningen	12
Visserij tijdens WO I	13
Na de oorlog	14
Een grenspaal in de Dollard	14
Dankzegging	15
Bronnen	15

Omslagfoto: Bildarchiv der Ostfriesischen Landschaft, Aurich.

# Een visserijconflict in de Dollard (1911-1933)

Karel Essink

## Samenvatting

Jarenlang zetten vissers uit Termunten, Finsterwolde en Oost-Friesland op de slikplaten van de Dollard hun botschuttingen en kwamen ze met hun sliksleden de fuiken legen. Hun vangst bestond voornamelijk uit garnalen en platvis. De Oost-Friesen visten ook op Nederlands grondgebied. Toen in 1911 in Nederland een nieuwe visserijwet van kracht werd, was dat niet meer toegestaan. Protesten van Duitse kant waren het gevolg. In dit conflict speelden vissers en diverse bestuurslagen een rol. Hoe dat precies in zijn werk ging wordt in dit artikel gereconstrueerd aan de hand van documenten in het archief van de vroegere gemeente Finsterwolde en een dossier in het Niedersächsisches Landesarchiv te Aurich.

## Inleiding

Spanningen tussen de vissersbevolkingen aan de Nederlandse en Duitse kant van de Dollard waren er al voor de Eerste Wereldoorlog. In 1910 begonnen vissers uit Finsterwolde te klagen over visserijactiviteiten van hun oosterburen, die zich naar hun mening ten onrechte op Nederlands grondgebied afspeelden. Er ontstonden 'schermutselingen' op meerdere bestuurlijke niveaus. Dit artikel doet hiervan verslag en baseert zich daarbij in hoofdzaak op twee bronnen. De eerste bron bestaat uit de briefwisseling tussen de burgemeester van Finsterwolde, de inspecteur der Visserijen in den Haag en de Commissaris der Koningin in de provincie Groningen, zowel onderling als met hun Duitse gesprekspartners. Deze briefwisseling was aanwezig in het archief van de gemeente Finsterwolde.<sup>1</sup> De tweede bron, een dossier in het Niedersächsisches Landesarchiv in Aurich, bestaat voornamelijk uit correspondentie tussen de betrokken de Duitse bestuurslagen onderling, alsmede uit briefwisseling met de Nederlandse autoriteiten.<sup>2</sup>



*Afb. 1. - Garnalenvisser Edo Wezeman (1881-1950) uit Termunterzijl met zijn kraite op weg naar zijn uitstaande netten in de Dollard, omstreeks 1920. In de achtergrond tussen palen opgehangen kuilnetten. (Foto collectie E. Wezeman (zijn kleinzoon), Westernieland)*

---

<sup>1</sup> Archief van de gemeente Finsterwolde (1811-1989), nrs. 2.1.2.14/633: "Stukken betreffende het vissen door Duitsers in de Dollard (1911-1913)".

<sup>2</sup> Niedersächsisches Landesarchiv Aurich (Ost-Friesland), REP 41, 716. „Fischerei im Dollard auf holländischer Seite 1911-1931“.

## De visserij in de Dollard

Duitse en Nederlandse vissers hebben jarenlang in de Dollard gevestigd. Er waren verschillende soorten van visserij. In de boeken die Joost Kirchhoff hierover schreef krijgen we hiervan een goed beeld (Kirchhoff, 1990, 2000). De visserij die vanuit het Duitse dorpje Ditzumer Verlaat en de gehuchten Aaltukerei en Dyksterhusen, en vanuit het Nederlandse Nieuwe Statenzijl, Finsterwolde en Termunterzijl werd bedreven, maakte voornamelijk gebruik van de 'kraite' (Duits: Kreyer), een slikslee waarmee men zich gemakkelijk kon verplaatsen over de drooggevallen slikken van de Dollard (**Afb.1**). Bot en paling werd gevangen door zogenaamde 'Buttschütten' uit te zetten. Dit zijn lange rijen van in een V-vorm in het slik gestoken sterke stukken rietstengel. Bij afgaand water worden de vissen hierdoor naar een fuik (Duits: Reuse) geleid, die was opgesteld in de punt van de V-vormige Buttschütte. De fuik werd in principe dagelijks geleegd om te voorkomen dat de gevangen vis door krabben werd aangevreten. In tenen manden werd de vangst op de slikslee naar de wal gebracht.



**Afb. 2.** Het maken van een harge met wilgentenen. (Foto: Folkers; zonder jaartal)

Stratingh en Venema (1855) beschrijven hoe deze in wezen oude wijze van visserij in zijn werk ging. In plaats van Buttschütten spreken zij over 'hargen' en 'dubbel-zetten'. Een harge bestaat uit lange rijen dunne rijshouten stokjes die in het slik gestoken worden (zie **Afb. 2**). Ter versteviging worden boven en onder vaak 'dunne weenen' van waterwilg aangebracht. Hierdoor ontstaat een vlechtwerk van zo'n acht pas lang, dat 'schutting' werd genoemd. Dit is dus hetzelfde woord als in het hierboven genoemde Buttschütte. Er werden 10 tot 15 van deze schuttingen gebruikt om een harge te maken. De schuttingen werden daarbij aan rechtop in het slik gedrukte palen vastgemaakt.

.....Soms werden twee V-vormige hargen tegen elkaar aan geplaatst, waardoor een W-vormige structuur ontstond. Dit werd een 'dubbelzet' genoemd; deze kon een lengte van 40 schuttingen hebben. Naast het gebruik van rijshout noemen Stratingh en Venema (1855) ook het gebruik van stengels van het gewone riet.

Op een van de losse kaarten in het boek van Stratingh en Venema staan in de Dollard vele plaatsen aangegeven waar toen visserij met hargen plaats vond. In het oostelijk deel van de Dollard, aan de Nederlandse kant van de grens worden op de Maanplaat twee, en op de Oostfriesche plaat zes hargen vermeld. Op de platen ten westen van het Groote Gat en langs de zuidrand van de Dollard staan in totaal 46 hargen vermeld (**Afb. 3**).

Daarnaast werd er ook gevestigd met zogenaamde 'kuilen' (Duits: Pfahlhamen). Dit is ook een staand vistuig. Het bestaat uit aan tussen kuilpalen opgehangen netten, die in of op de rand van geulen werden geplaatst (zie **afb. 1**) Hiermee werd vooral op garnalen gevestigd, maar ook werden hierin vissen



## 1911 - De eerste klachten

Het was maart 1911. Twee Dollardvissers uit Nieuwe Statenzijl (gem. Beerta) en twee vissers uit Finsterwolde vervoegden zich bij burgemeester E.G. Braak van Finsterwolde (Afb. 5). Zij klaagden erover dat hoe langer hoe meer Duitse vissers hun bedrijf gingen uitoefenen op het Nederlandse grondgebied in de Dollard. Zij visten daarbij niet alleen in het Grootte Gat, de hoofdgeul in de Dollard, maar ook op de Heringsplaat, de Hoogeplaat en de Moeplaat (zie afb. 3). Dit zijn alle locaties ruim ten westen van de officiële rijksgrens, die al sinds een in 1723 gesloten verdrag, en in 1824 nog eens bevestigd in het Verdrag van Meppen, die van de monding van de Westerwoldsche Aa rechtlijnig verloopt in de richting van de toen nog aanwezige kerktoren van Nesserlande (Steen, 2013).

..... In de Dollard zelf was de ligging van die grens echter niet gemarkeerd. De enige markering was misschien enige tijd "een dikke keisteen" die een rol speelde in de onfortuinlijke nachtelijke tocht van vier brandewijn smokkelaars, waarvan er twee door verdrinking om het leven kwamen (Anonymus, 1995).

De klacht van Nederlandse vissers was vooral dat de Duitse vissers hun vistuigen het liefst plaatsten op de weinige op het Nederlands gebied gelegen geschikte visplaatsen. Zij verzochten daarom de burgemeester voor hun belangen te willen opkomen. De burgemeester schreef op 28 maart een brief aan de Commissaris der Koningin in de provincie Groningen; dat was toen mr. dr. C. C. Geertsema (Afb. 6). Bij die brief voegde hij een gedeelte van de topografische kaart "Nieuwe Schans" waarop hij, op aangeven van de klagende vissers, met potlood een zestal locaties had aangegeven waar de Duitse



*Afb.5. Burgemeester Eisso Gerardus Braak (tweede van links) als voorzitter van het College van burgemeester en wethouders in de gemeente Scheemda (1931). (Collectie: Cultuurhistorisch Centrum Oldambt). Braak was achtereenvolgens burgemeester van Finsterwolde (1904-1914), Nieuweschans (1914-1923) en Scheemda (1923-1932).*



*Afb. 6. Commissaris der Koningin in de provincie Groningen mr. dr. C.C. Geertsema in 1917? (Bron: Fotoarchief Eerste Kamer)*

vissers hun netten en ander vistuig in de Dollard plaatsten.<sup>3</sup> De burgemeester verzocht om raad ten aanzien van mogelijk tegen de Duitse vissers te nemen maatregelen.

Zelf stelde de burgemeester zich ook op de hoogte van de bestaande wettelijke bepalingen tegen het vissen door opvarenden van vreemde (= niet Nederlandse) vaartuigen in de Nederlandse territoriale wateren (Wet van 26 oktober 1889, Staatsblad 135). Hij vermoedde dat de bepalingen van deze wet aangeven dat het vissen van Duitse vissers in het Nederlands deel van de Dollard ongeoorloofd is.

---

<sup>3</sup> Dit kaartje is in geen van de archieven teruggevonden.

De Commissaris der Koningin (CdK) antwoordde op 30 mei. Hij verwees daarbij naar de invoering van een nieuwe wet op de visserijen<sup>4</sup>, die op 1 juli 1911 in werking zou treden. Onder deze wet wordt bepaald dat visserij in de Dollard valt onder de kustvisserij (art. 1 sub b) en dat een consent (=vergunning) tot het uitoefenen van de kustvisserij alleen wordt afgegeven aan ingezetenen van Nederland (art. 12, vijfde lid, sub A). De CdK geeft daarom aan burgemeester Braak het advies om te wachten tot de dag van inwerkingtreding van de nieuwe wet, omdat pas daarna maatregelen tegen Duitse vissers mogelijk worden. Tenslotte merkt hij nog op dat de zaak ten aanzien van de visserij buiten de eigenlijke Dollard, namelijk ten noorden van Termunten en het Reider-Buitenland (= Punt van Reide), anders ligt omdat de vaststelling van de ligging van de rijksgrens daar nog onderwerp is van beraadslagingen tussen Nederland en Duitsland.<sup>5</sup>

## De burgemeester komt in actie

Op 1 juli 1911, precies de dag waarop in Nederland de nieuwe visserijwet van kracht werd, voer burgemeester Braak per roeiboot de Dollard op. Hij werd daarbij vergeeld door onder meer de brigadecommandant der Koninklijke Marechaussee en de veldwachter van Finsterwolde. Burgemeester Braak deelde de daar op Nederlands gebied aanwezige Duitse vissers mondeling, en door het uitreiken van briefjes, mede dat het ingevolge de op deze dag van kracht geworden nieuwe visserijwet niet meer was toegestaan hier zonder consent het vissersbedrijf uit te oefenen (Afb. 7). En ook vertelde hij dat een consent alleen kon worden verstrekt aan Nederlandse ingezetenen, en aan hen die met hun vissersvaartuig "als regel havenen in een Nederlandsche haven". Een van de door burgemeester Braak uitgereikte briefjes werd teruggevonden in het archief in Aurich; de tekst werd later ook in de krant afgedrukt (Afb. 8)

— De burgemeester der gemeente Finsterwolde (Gr.), vergezeld van den brigadier der marechaussee en den gemeenteveldwachter, heeft zich op den Dollard begeven en de Pruisische visschers, die hunne schutningen voor de botvangst op Nederlandsch gebied hebben staan, aangezegd hun bedrijf onmiddellijk te staken en hun vischtuig weg te halen.  
De visschers hebben nu eene klacht ingediend bij het gerecht te Weener.

Afb. 7. Bericht dat in de regionale kranten verscheen. (Bron: Tubantia, 13 juli 1911)

Kustvisserij op de Dollard op Nederlandsch gebied.

Krachtens de nieuwe Visserijwet van 6 Oct 1908, staatsbl. no. 311, welke op 1 Juli 1911 staat in werking te treden, is het, behalve met hengel of bedlijn, verboden op de Dollard, onder Nederlandsch gebied visserij (zijnde Kustvisserij) uit te oefenen zonder consent afgegeven door de daartoe aangewezen Nederl. autoriteit (Waterschout, Commissaris van politie of Burgemeester). — Het is een consent alleen kan worden afgegeven aan Nederlandsche ingezetenen en aan hen die met hun vissersvaartuig als regel havenen in een Nederlandsche haven.

Tegen overtreding hiervan is straf bedreigd en verbodverklaring van het gebezigde vischtuig.

Finsterwolde, 30 Juni 1911.

De Burgemeester der gemeente Finsterwolde

Braak

Kustvisserij op de Dollard op Nederlandsch gebied.

Krachtens de nieuwe visserijwet van 6 October 1908, staatsbl. no. 311, welke op 1 Juli 1911 staat in werking te treden, is het, behalve met hengel of zetlijn, verboden op de Dollard onder Nederlandsch gebied, visserij (zijnde kustvisserij) uit te oefenen zonder consent, afgegeven door een daarvoor aangewezen Nederl. autoriteit (Waterschout, Commissaris van politie of Burgemeester) terwijl een consent alleen kan worden afgegeven aan Nederl. ingezetenen en aan hen die met hun vissersvaartuig als regel havenen in eene Nederlandsche haven. Tegen overtreding hiervan is straf bedreigd en verbodverklaring van het gebezigde vischtuig.

Finsterwolde, 30 Juni 1911.

De burg. der gem. Finsterwolde:  
(get.) BRAAK.

Afb. 8. Links: het door burgemeester Braak op 1 juli 1911 aan de Duitse vissers op de Dollard uitgereikte briefje (Bron: Niedersächsisches Landesarchiv Aurich, Rep.41, Nr. 716) Rechts: de tekst die werd gepubliceerd in het Nieuwsblad van het Noorden van 24 augustus 1911.

<sup>4</sup> De Visscherijwet (wet van 6 oktober 1908, Staatsblad no.311)

<sup>5</sup> Het zou nog tot 1960 duren tot uiteindelijk in het Eems-Dollard Verdrag werd afgesproken in dat deel van het Eems estuarium geen eenduidige grens tussen Duitsland en Nederland vast te stellen, maar wel "in een geest van goede nabuurschap" om te gaan met het door beide landen erkende 'betwiste gebied'.

De volgende dag kwamen vier van de Duitse vissers naar Finsterwolde en verzochten de burgemeester toestemming om hun netten deze zomer te mogen laten staan omdat velen van hen anders brodeloos zouden worden. Volgens hen zouden hierdoor in Ditzumerverlaat 30 vissers uit 19 gezinnen, met in totaal 120 gezinsleden, en in Dyksterhusen 10 vissers uit 9 gezinnen, met tezamen ongeveer 40 gezinsleden, worden getroffen. De burgemeester kon niet anders dan herhalen wat hij de dag daarvoor op de Dollard had gezegd. Hij gaf hen daarnaast de raad om te beginnen met het weg-halen van hun op Nederlands grondgebied staande netten, in ieder geval uit het gebied *“aan deze zijde van het Schanskerdiep en het z.g. Grootte gat”*.

De burgemeester stelde de CdK hiervan op 4 juli per brief op de hoogte. Enkele dagen later, op 8 juli, informeerde hij ook per brief de Inspecteur der Visscherij (kustvisscherij) te 's-Gravenhage. Bij deze brief werd een kaart gevoegd waarop met een 7-tal potloodkruisjes was aangegeven waar Duitse visnetten langs het Schanskerdiep (of Buiten Aa) en het Grootte gat waren geplaatst.<sup>6</sup>

## Duits protest

De nieuwe opstelling over de visserijrechten in de Dollard dringen al snel door tot het regerings-niveau in Berlijn, waar men bezig is met de onderhandelingen met de Nederlandse regering over de vaststelling van de grens *“an der unteren Ems (Dollart)”*. Op 4 juli 1911 gaat er een brief uit van het Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten waarin aan de Regierungspräsident in Aurich wordt gevraagd de volgende vragen te beantwoorden:

1. Wat is de huidige stand van zaken betreffende de visserij, zowel juridisch als in de praktijk?
2. In welke delen van de Eemsmonding liggen de beste visgronden?
3. In relatie tot vraag 2: wat zou economische gezien het meeste voordeel bieden:
  - a. Vaststelling van de dallijn (*“Tallinie”*)<sup>7</sup> als grens, of
  - b. Vaststelling van medegebruik in het gehele gebied van de *“unteren Ems”*?
4. Welk belang heeft Nederland überhaupt bij de visserij in de Dollard?

Op dat moment is in de Pruisische provincie Hannover een verordening van kracht, gedateerd *“Aurich, den 4. März 1878”*, die teruggrijpt op de uitgebreide verordening betreffende de uitvoering van de Visserijwet (*“Fischereigesetz”*) van 30 mei 1874. Hierin staat dat de visserij in met name genoemde wateren in Oost-Friesland, met inbegrip van de Dollard, vrij uitgeoefend mag worden door [Duitse] ingezetenen.

We gaan terug naar Oost-Friesland. De Landrat Erich Bachmann van de Landkreis Weener beklagde zich een paar dagen later, op 7 juli, per brief bij de burgemeester van Finsterwolde over de nieuwe maatregel. Hierdoor werd abrupt een eind gemaakt aan de visserij van de Duitse vissers op Nederlands grondgebied, *“wo seit mindestens 200 Jahren die Fischerei von Ditzumerverlaat ausgeübt worden”* en *“durch ein solches Verbot viele Existenzen in Ditzumerverlaat vernichtet werden”*. De Landrat vraagt uitvoerig geïnformeerd te worden over deze nieuwe maatregel. Burgemeester Braak stuurt op 10 juli zijn antwoord. Hij bericht de Landrat uitvoerig over de nieuwe Visserijwet en de daarbij horende bepalingen, en ook over de mededelingen die hij hierover mondeling en middels briefjes aan de Duitse vissers op de Dollard had gedaan.

Op diezelfde tiende juli informeert burgemeester Braak ook de Inspecteur der Visscherij. In een handgeschreven brief benadrukt hij dat er tijdens zijn bezoek aan de Duitse vissers op de Dollard op 1 juli geen visnetten in beslag waren genomen. Kennelijk deed hierover een gerucht de ronde. In diezelfde brief roert Braak nog een andere zaak aan. Namelijk of een Duitse visser voor een consent om te vissen in aanmerking zou kunnen komen als hij zich zou vestigen op Nederlands grondgebied, of wanneer hij met zijn vissersvaartuig (regelmatig) in een Nederlandse haven zou komen ‘havenen’. Braak heeft zelfs aan een der Duitse vissers medegedeeld dat men 18 maanden in Nederland gevestigd moet zijn om als ingezetene van dit land te kunnen worden beschouwd. Kennelijk was de burgemeester toch enigszins begaan met de gevolgen van de nieuwe visserijwet op de Duitse vissers en hun

---

<sup>6</sup> Ook dit kaartje was in het archiefdossier niet meer aanwezig.

<sup>7</sup> Met de dallijn wordt bedoeld de lijn die door het diepste van de hoofdgeul loopt, meestal is dit ook ongeveer het midden der geul. Dit komt overeen met het Nederlandse opvatting over de ligging van de rijksgrens.



gezinnen. De volgende dag (11 juli) al dankt de Inspecteur der Visscherij de burgemeester voor de hem toegezonden informatie.

## Ingenomen posities gehandhaafd

Aan Duitse zijde blijft men bij het al eerder ingenomen standpunt. Dat blijkt uit de brief die de Regierungspräsident te Aurich op 12 juli 1911 schrijft aan de Landrat te Weener, waarin nog eens de Duitse visie op de ligging der territoriale grens ("*Hoheitsgrenz an der unteren Ems (Dollart)*") wordt benadrukt en ook het voor de Duitse vissers uit 1874 resp. 1878 stammende recht om in de Dollard te vissen (zie boven). Hij raadt de Landrat aan om onverwijld bij de Commissaris der Koningin in Groningen te bepleiten dat deze de burgemeester van Finsterwolde ertoe brengt de door hem uitgevaardigde maatregel (zoals verwoord in de uitgedeelde briefjes) weer in te trekken. De Regierungspräsident benadrukt dat de actie van burgemeester Braak inbreuk maakt op het al eeuwenlang bestaande visserijgebruik in de Dollard, en bovendien ongewenst is gezien de op dat moment lopende onderhandelingen tussen de Duitse minister van buitenlandse zaken en de Nederlandse regering over de ligging der grens in de Eemsmonding.

Landrat Bachmann schrijft inderdaad naar de CdK in Groningen.<sup>8</sup> In zijn antwoord van 20 juli herhaalt CdK Geertsema het Nederlandse standpunt, waarbij ook hij verwijst naar de [op regeringsniveau] lopende onderhandelingen aangaande de Pruisisch-Nederlandse grens. Voorlopig is er dus geen beweging in de ingenomen posities.

## Duitse vissers zoeken het hoger op.

De Duitse vissers proberen in de zomer van 1911 een extra 'wapen' in de strijd te brengen. Op 31 juli stelt de in Berlijn zetelende Deutsche Seefischerei-Verein aan de Landrat van Weener voor de onderhavige kwestie te bespreken met Dr. P.P.C. Hoek in Haarlem. De Seefischerei-Verein vermeldt daarbij de reeds jarenlange goede contacten met deze visserijbioloog, die bovendien in Nederland een invloedrijke positie bekleedt. Dr. Hoek is op dat moment directeur van het Rijks-Instituut voor Visscherij-onderzoek, en tevens Adviseur in Visserijzaken van de regering (De Groot, 1988). De Deutsche Seefischerei-Verein neemt in Pruisen een vergelijkbare positie in.<sup>9</sup>

De Landrat te Weener laat op 16 augustus weten het initiatief om met Dr. Hoek contact op te nemen geen goed idee te vinden. In een reactie hierop schrijft de president van de Deutsche See-fischerei-Verein op 23 augustus dat hij al op 5 augustus - op persoonlijke titel [!] - een brief aan Dr. Hoek heeft verstuurd, waarin benadrukt werd dat hier een aantal kleine vissers in de Dollard in hun voortbestaan werd bedreigd. Een eventuele reactie van de kant van Dr. Hoek werd in het archief in Aurich niet aangetroffen.

## Hoog bezoek

Op 24 augustus 1911 vermeldt het Nieuwsblad van het Noorden in een kort bericht dat de Inspecteur der Visscherij op 23 augustus een bezoek had gebracht aan Nieuwe Statenzijl en Finsterwolde en dat hij daar een onderhoud had met enkele vissers. Over het hoe en waarom van dit bezoek werd in het archief van de gemeente Finsterwolde geen nadere informatie aangetroffen.

In Oost-Friesland duurt het tot 20 april 1912 voor Regierungspräsident Dr. Mauve, samen met Regierungsrat Mischke en Landrat Bachmann een werkbezoek organiseren. In Ditzum spreken zij met 30-40 vissers uit Ditzum, Dyksterhusen en Pogum, en in Ditzumerberlaat met evenzoveel vissers. Bij deze gesprekken zijn ook de Gemeindevorsteher van Ditzum en Ditzumerverlaat en de Fischmeister De Vries uit Loga (bij Leer) aanwezig. Van dit bezoek is door Regierungsrat Mischke een uitgebreid verslag opgesteld. De vissers, die voor een deel 60 – 70 jaar oud waren, verklaarden het volgende:

1. Er wordt al lange tijd op dezelfde wijze gevist: met fuiken en staande *netten* "*auf holländischer Grenze*". De vangst wordt tijdens laagwater met sliksleden, en meer recent met kleine platbodemscheepjes aan land gebracht. Sleepnetten worden niet gebruikt. Een uitzondering

---

<sup>8</sup> Handgeschreven concept-brief dd. 14 juli 1911 in het archief in Aurich

<sup>9</sup> Meyers Großes Konversations-Lexikon, Bd. 18. Leipzig, 1909: 252.

hierop vormen enkele vissers uit Ditzum, die met grotere sloopnetten gebruiken, waarmee ze op dieper water kunnen vissen.

2. Wij beschikken niet over een rechtsgeldig bewijs om op het Nederlandse deel van de Dollard te mogen vissen. Maar wij benadrukken dat wij al sinds lang op de Dollard vissen zonder last te hebben gehad van de Nederlandse overheid. En dat geldt ook voor onze vaders en grootvaders. Voor de ongeveer 60 Duitse vissersgezinnen is het smalle Duitse gebied te klein om van te kunnen leven. Daarvoor is het tot nu toe zonder problemen kunnen vissen op Nederlands gebied een onmisbare voorwaarde.
3. Het Nederlandse visverbod zal een groot effect hebben op de vissersbevolking. Men kan alleen vissen; men bezit geen land waarvan geleefd kan worden. Men kan ook niet overstappen op sloopnetvisserij omdat de daarvoor benodigde boten en netten ontbreken.
4. Men vermoedt dat de veranderde interesse van Nederland in de Dollardvisserij, met name van vissers uit Finsterwolde, samenhangt met de veranderde afzetmogelijkheden van garnalen. Deze worden daar nu gedroogd, waardoor ze tegen een gunstiger prijs als vogel- en visvoer in Duitsland afgezet kunnen worden. Ook worden gedroogde garnalen zonder heffing van invoerrechten als 'meststof' in Duitsland geleverd. Hoofdafnemer is de firma Feenders in Weener. Het opheffen van de vrijheid van invoerrechten zou daardoor kunnen bijdragen aan de oplossing van het nu bestaande probleem. Tenslotte, vermoedt men een onderliggend politiek belang, namelijk het afdwingen van een recht voor Nederlandse vissers om ook op de Beneden Eems – in Duits gebied dus – te mogen vissen.

Dit maakt duidelijk hoe het visserijprobleem in elkaar steekt en gevoeld wordt. Aan de ene kant is er een met eenvoudige middelen uitgevoerde visserij vanuit Oost-Friesland, waarbij men een tijd lang geprofiteerd heeft van een van Nederlandse zijde gedoogd gebruik van het Nederlands territorium. Aan de andere (Nederlandse) zijde, is er een technologische ontwikkeling (drogen van garnalen), waardoor een grotere afzet mogelijk wordt (met meer verdiensten), en een daaraan direct gekoppelde behoefte aan een groter visgebied (geen Duitse vissers meer op Nederlands gebied).

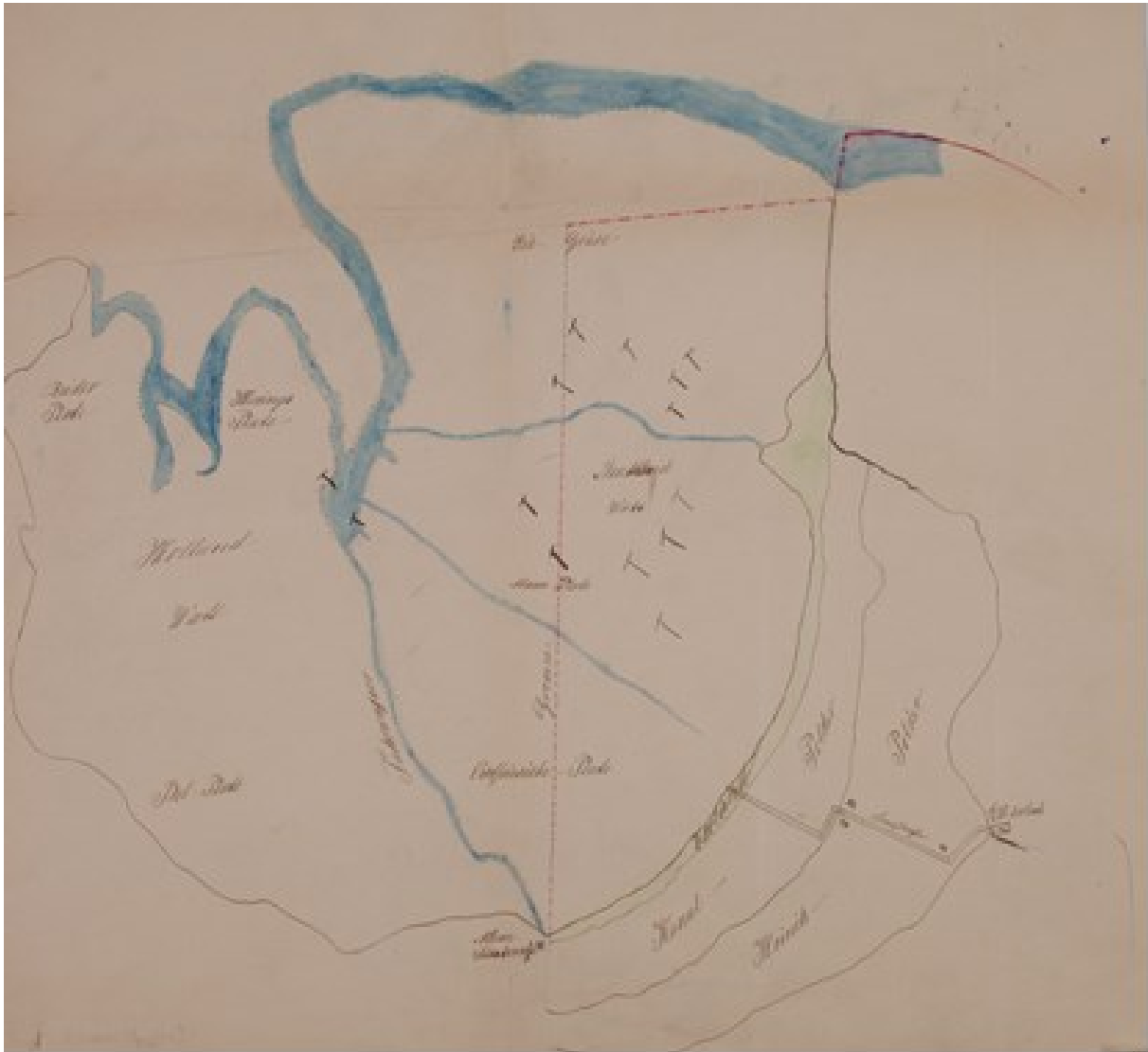
## Het probleem nog steeds niet opgelost

De tijd schrijdt voort. Het grensprobleem suddert voort. Er komt meer actie op regeringsniveau, zo lijkt het. Op 1 augustus 1911 ontvangt de Regierungspräsidentin Aurich bericht van het Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten in Berlijn dat door de Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft in Den Haag contact is opgenomen met de Nederlandse regering. En begin september vraagt de Regierungspräsidentin nog eens aan de Landrat te Weener om informatie over 1) precisering van het gebied waarop het door burgemeester Braak uitgevaardigde verbod betrekking heeft, en 2) hoe de Duitse vissers dit verbod, wat betreft gebiedsomvang, hebben opgevat. Ook vraagt hij om een schets van de visplaatsen [op Nederlands gebied] die de Duitse vissers zouden willen behouden (**Afb. 9**).

En in Nederland besluit de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel om het Voormalig College voor de Visscherijen in te schakelen. De secretaris van dit College vraagt op 4 september aan burgemeester Braak de volgende vragen te beantwoorden:

1. *“Is het U bekend dat [...] de vissers uit Ditzum verlaat reeds meer dan 150 jaar ook in het Nederlandse deel van de Dollard de visserij hebben uitgeoefend, zonder dat hen de bevoegdheid daartoe ooit werd betwist?”*
2. *“Is er U iets van bekend dat de Duitse vissers een ‘op herkomst gegrond recht’ hebben om daar te vissen, zoals bedoeld is in artikel 2 van het Grenstractaat van 1824 (Staatsblad n<sup>o</sup> 54 van 1846) [...] Ik denk daarbij bijv. aan [...] het recht van landbouwers, wier hoeven aan beide zijden van de grens gelegen zijn, om hun vee, mest, landbouwproducten enz. van het ene naar het andere land over de grens te vervoeren.”*
3. *“Werd of wordt ook wel door Nederlandse vissers gevist in het Duitse deel van de Dollard, of werd hun dit weleens verboden of zelfs belet?”*
4. *“Zouden door een tractaat, waarbij aan de Duitse vissers zou worden toegestaan in het Nederlandse deel van de Dollard te vissen, de belangen van de Nederlandse vissers min of meer ernstig worden geschaad? Zou hiertegenover een eventueel voordeel kunnen komen*

te staan indien, ook omgekeerd, Nederlandse vissers op het Duitse deel van de Dollard zouden mogen vissen.”



**Afb. 9. Schets van locaties van “Die Fischerei im Dollart vor Heinitzpolder und auf niederländisch Gebiet”. De visplaatsen zijn met een schuin liggende ‘T’ aangegeven. Vier van de locaties liggen op Nederlands gebied, één zelfs aan de rand van de Heringsplaat. De noordelijke begrenzing der wadplaten is schematisch met blauw weergegeven. Bron: Niedersächsisches Landesarchiv Aurich, kaart Rep 244 A 03883, 45,6 x 42,5 cm, Massstab 1:28.900 (1912).**

De ondertoon van deze vragen lijkt aan te geven dat men wilde verkennen of middels een nieuw af te sluiten overeenkomst (tractaat) het belang van de vissers aan beide zijden van de grens op een vriendelijker manier zou kunnen worden gediend dan volgens de strikte bepalingen van de nieuwe Visserijwet.

Burgemeester Braak antwoordde de gestelde vragen al op 9 september:

1. “Mij is niet bekend of door Duitse vissers al meer dan 150 jaar op Nederlands gebied wordt gevist. Wat ik wel kan zeggen is dat de oudste visser van Finsterwolde, Pieter Visscher, al 43 jaar geleden had waargenomen dat door Duitse vissers werd gevist ten oosten van het Grootte gat en Schanskerdiep, dat is op Nederlands gebied. In latere jaren werd door hen ook op de meer naar het westen gelegen Moeplaat, Hoogplaat en Heringsplaat gevist, waarbij zij door hun talrijke netten de Nederlandse vissers begonnen te verdringen. [...]” - Uit een en ander valt af te leiden dat de Duitse vissers eerst sedert betrekkelijk korte tijd

aanleiding hebben gegeven tot klachten doordat zij hoe langer hoe meer voor de uitoefening van hun bedrijf naar het midden van de Dollard opschoven. Dit opschuiven is verklaarbaar omdat – zo wordt geargumenteed – de Dollard in het Duitse deel door opslibbing te hoog wordt voor een goede uitoefening van het visbedrijf.

2. *“Mij is niet bekend dat de Duitsers enig recht hebben om in het Nederlandse deel van de Dollard te vissen, een recht als bedoeld in art. 2 van het Grenstractaat van 1824.”*
3. *“Voor zover mij bekend wordt door ingezetenen van Nederland niet op het Duitse deel van de Dollard gevist. Dat gebied is voor de visserij ook minder geschikt. Mij is niet bekend of het ooit aan Nederlanders verboden is of belet om te vissen op het Duitse gebied.”*
4. *“Door aan ingezetenen van Duitsland toe te staan op het Nederlandse deel van de Dollard te vissen zullen zeker de belangen van de Nederlandse vissers worden geschaad; een wederkerig recht kan daartegen niet opwegen. Naar mijn mening zou hoogstens in een bepaald gebied en onder beperkende bepalingen het vissen door Duitsers op Nederlands gebied in de Dollard kunnen worden toegestaan.”*

Met zijn laatste zin zette de burgemeester in feite de deur op een kier voor de Duitse vissers.

### Hernieuwd verzoek van Duitse vissers

Eind januari 1912 gaan drie Duitse vissers naar het huis van burgemeester Braak. Zij troffen hem, in verband met een sterfgeval in de familie, niet thuis. De Duitse vissers waren naar Finsterwolde gekomen om te mogen vernemen of zij dit jaar, net als daarvoor, hun netten weer in de Dollard zouden kunnen plaatsen. En zo ja, waar en wanneer. Braak stelt hiervan op 30 januari de Hoofd-inspecteur der Visscherijen op de hoogte en vraagt hem om advies. De Hoofdinspecteur antwoordt op 7 februari dat, ook naar het oordeel van de Minister van Buitenlandse Zaken, voor de Duitsers elke rechtsbasis ontbreekt om zich te kunnen verzetten tegen het verbod om op het Nederlands gedeelte van de Dollard te vissen. Dat is een duidelijke stellingname. Maar in dezelfde brief staat dat de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel het niet bezwaarlijk vindt om aan de Duitse gezant mede te delen dat de Nederlandse regering bereid is tot een concessie. Dit houdt in dat aan Duitse vissers tot 1 januari 1913 wordt toegestaan in het Nederlandse deel van de Dollard te vissen. Heel concreet wordt zelfs toestemming gegeven om Duitse vistuigen te plaatsen aan de oostzijde van het Groote Gat. Er zijn echter wel voorwaarden waaraan moet worden voldaan. Een van die voorwaarden is dat de Duitse vissers moeten kunnen aantonen dat zij vóór 1 juli 1911 al in dat gebied hebben gevist. Een andere voorwaarde is dat ze bij de plaatsing van hun vistuigen de eventueel door de Nederlandse visserijinspectie te geven aanwijzingen moeten opvolgen. Doen ze dat niet dan verliezen ze het hierbij verworven recht.

De Hoofdinspecteur verzoekt hierbij om opgave van de namen en woonplaatsen van de Duitse vissers. Tenslotte maakt hij het voornemen bekend een *“buitengewoon opziener der visscherijen”* aan te stellen en deze langs de Dollard te stationeren. Hij denkt daarbij aan de rijkskanaalwachter Pott te Nieuwe-Statenzijl. Deze zou een billijke verdeling der visplaatsen moeten bewerkstelligen en toezicht moeten houden op de naleving der voorwaarden.

Nog geen week later, op 12 februari 1912, stuurt burgemeester Braak een lijst op van hem bekende Duitse vissers. Zes van hen komen van Ditzumerverlaat en twee van Pogum. Achter deze vissers gaan 19 gezinnen schuil in Ditzumerverlaat en negen in Pogum. De lijst is dan ook niet compleet, zo schrijft hij. Daarnaast geeft hij informatie over drie volgens hem voor de functie van buitengewoon opziener geschikte personen.

*En passant* merkt Braak nog op dat door Duitse vissers ook in het Groote Gat vele garnalenkuilen geplaatst zijn. Op welke periode dit betrekking heeft wordt echter niet vermeld. De reactie hierop van de Hoofdinspecteur der Visscherijen komt op 16 februari, en is kort en krachtig: *“Wat betreft het plaatsen van vischtuigen door Duitse visschers in het Groote Gat, moge ik U er opmerkzaam op maken dat thans nog geen sprake zal kunnen zijn om dit toe te staan”*.

Een paar dagen, op 19 februari, later schrijft de CdK van Groningen dat de Minister van Buitenlandse Zaken er geen bezwaar tegen heeft dat Duitse vissers, die dat al vóór 1 juli 1911 deden, tot 1 januari 1913 doorgaan met hun visserij in het Nederlandse deel van de Dollard. Voorwaarde is wel,

zoals hierboven reeds vermeld, dat zij bij het plaatsn van hun vistuigen de aanwijzingen van de visserijinspectie opvolgen.

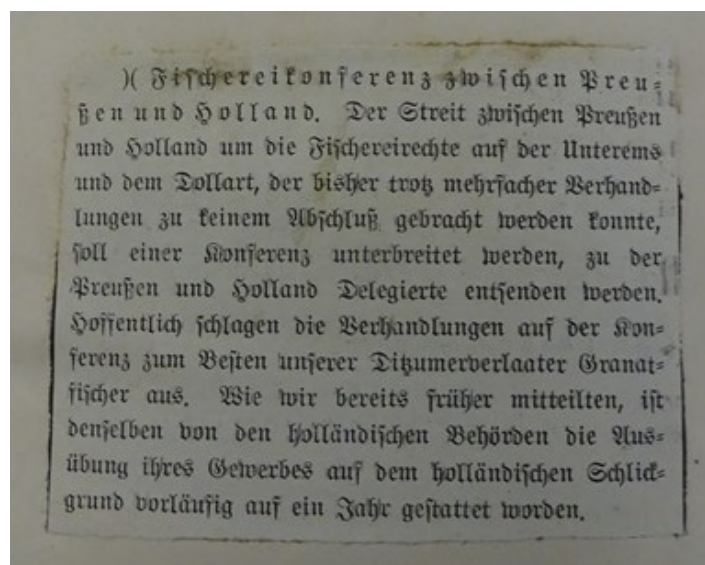
De Duitse vissers blijven vasthoudend. Op 22 februari komen twee van hen naar burgemeester Braak, en op 26 februari doet dat een derde visser. Hun verzoek is ongewijzigd: mogen we blijven vissen op dezelfde plekken als tevoren? Dat had niet alleen betrekking op het Nederlands gebied ten oosten van het Groote Gat en het Schanskerdiep, maar ook op het Groote Gat zelf (westzijde) en op de Heringsplaat. Braak honoreert dit verzoek niet, en stelt hiervan op 26 februari de Inspecteur der Visscherijen op de hoogte. Bij die brief voegt hij nu een bijna complete lijst van 41 Duitse vissers, die vóór 1 juli 1911 op het Nederlandse deel van de Dollard hebben gevestigd, alsook een overzicht van welke vissers op welke vislocaties op Nederlands gebied hun vistuigen gewoon waren te plaatsen.

## De Inspecteur der Visscherijen komt weer naar de Dollard

De vasthoudendheid der Duitse vissers bleef niet zonder gevolg. Per brief van 9 maart 1912 werd aan burgemeester Braak medegedeeld dat enkele dagen daarna de adjunct-inspecteur der visserijen Van Roosendaal met het inspectievaartuig naar Nieuwe-Statenzijl zou komen om afspraken te maken over het toekennen van visplaatsen in de Dollard. Hiervoor werden twee dagen uitgetrokken. De eerste dag was bedoeld voor de Nederlandse vissers. De tweede dag zou dan, nadat voor deze vissers de vislocaties bekend waren geworden, met de Duitse vissers worden gesproken. Aan de burgemeester werd verzocht alle belanghebbende vissers voor deze bijeenkomsten uit te nodigen.

De burgemeester stuurde op 11 maart een bevestiging, met daarbij de mededeling dat hij ook via zijn ambtsgeenoot van Termunten de aldaar wonende Dollardvissers had uitgenodigd, en ook enkele vissers uit Nieuwe Schans, die het plan hadden opgevat in de Dollard te gaan vissen.

Kennelijk zijn er voor beide groepen vissers goede afspraken tot stand gekomen over de plaatsen waar gevestigd mocht worden. Hierover wordt in het Nieuwsblad van het Noorden van 19 maart 1912 nog met enige verbazing bericht. Verbazing, omdat de Duitse vissers voor de botvangst gebruik maken van meer dan 200 hargen (in die krant 'archen' genoemd) tegen een 30-tal door vissers uit oostelijk Groningen. In het dossier uit het gemeentearchief van Finsterwolde ontbreekt in dat jaar verdere correspondentie over deze kwestie. Maar de boven genoemde bereidheid van Nederlandse zijde tot een concessie is geconcretiseerd in een toezegging aan de Oost-Friese vissers. Zij mogen op Nederlands gebied blijven vissen tot 1 januari 1913. Dat kan tenminste worden opgemaakt uit een bericht in de Oost-Friese krant *Rheiderland* van 13 april 1912. In dat bericht wordt ook verwezen naar de nog lopende onderhandelingen tussen Pruisen en Nederland over de visserijrechten op de Beneden Eems en de Dollard (Afb. 10).

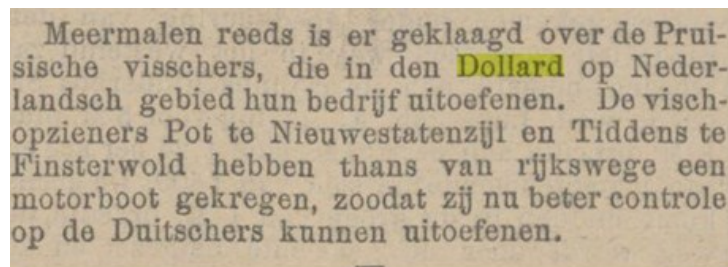


Afb. 10. Bericht in de Duitse krant 'Rheiderland' (13 april 1912) over onderhandelingen tussen Pruisen en Nederland betreffende de visserijrechten in de Dollard en Beneden-Eems.

## Vergunning tot 1914

Het laatste stuk in het Finsterwoldse dossier is een brief 9 januari 1913 van de CdK Groningen aan burgemeester Braak. Hierin deelt de CdK, onder verwijzing naar een *missive* van de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel dd. 23 december 1912, mede dat aan de Duitse vissers nog tot 1 januari 1914 vergunning wordt verleend om onder de eerder vastgestelde voorwaarden in het Nederlandse deel van de Dollard te blijven vissen. Dit wordt ook vermeld in een kort bericht "*Lokal=Nachrichten*" in een Oost-Friese krant van 10 januari 1913.

Dat er hiermee een eind zou zijn gekomen aan de onvrede onder de vissers kan worden betwijfeld. In maart sturen inderdaad drie vissers uit Dyksterhusen een brief met klachten naar de Landrat in Weener. Kennelijk brengt deze de geuite klachten onder de aandacht van CdK Geertsema in Groningen, want laatstgenoemde geeft in een brief dd. 26 april een uitgebreide reactie. CdK Geertsema benadrukt dat hem na onderzoek gebleken is dat door de visopzieners Pot en Tiddens, die inmiddels over een motorboot beschikken (Afb. 11), bij de toewijzing van visplaatsen ten westen van het Groote Gat op correcte wijze is opgetreden, daarbij rekening houdend met de van Nederlandse zijde gestelde voorwaarden, en er voor zorgdragend dat Nederlandse vissers niet onterecht bevoordeeld worden. Doel hierbij is zo veel mogelijk de *status quo* te handhaven in afwachting van de tussen de beide landsregeringen nader te treffen overeenkomst. In dezelfde brief wijst de heer Geertsema er nog op dat Duitse vissers door de Nederlandse visopzieners reeds enige malen zijn betrapt op het niet terugzetten van gevangen ondermaatse Bot, en dat desondanks de visvergunning van de overtreders nog niet is ingenomen. Deze overtredingen mogen niet nog eens voorkomen.



Meermalen reeds is er geklaagd over de Pruisische visschers, die in den Dollard op Nederlandsch gebied hun bedrijf uitoefenen. De vischopzieners Pot te Nieuwestatenzyl en Tiddens te Finsterwold hebben thans van rijkswegen een motorboot gekregen, zoodat zij nu beter controle op de Duitschers kunnen uitoefenen.

Afb. 11. Bericht in de Nieuwe Veendammer Courant van 29 juli 1913.

Daarmee is de zaak nog niet afgedaan, want de heer Geertsema klimt op 24 juni nogmaals in de pen om de Landrat desgevraagd te berichten over hetgeen wel, dan wel niet door de visopzichters aan de Duitse vissers is toegezegd. Tevens laat hij weten dat visopziener Tiddens reeds van zijn Inspecteur de opdracht had gekregen geen inspecties meer uit te voeren van door Duitse vissers aangevoerde vangsten.

De kwestie bleef dus nog steeds uiterst gevoelig.

## Nieuwe vergunningen

En dan komt er in november 1913 uit Den Haag een brief van de Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft met het bericht dat de Nederlandse regering de bestaande visvergunningen heeft verlengd tot 1 januari 1915. Omdat Duitse vissers zich niet altijd aan de Nederlandse voorschriften hebben gehouden wordt de Landrat in Weener opgedragen om in overleg te treden met de Nederlandse Visscherij-Inspecteur om de noodzakelijke controle goed te regelen. Het bericht over de verlenging van de vergunning verschijnt op 15 december in de Oost-Friese krant, waarbij de wens wordt uitgesproken dat de onderhavige kwestie nu eens definitief wordt geregeld.

Aan Duitse vissers waren inmiddels al op naam gestelde toestemmingsbriefjes uitgereikt voor het vissen op Nederlands gebied. Deze waren – en dat kan wel bijzonder worden genoemd – ondertekend door Landrat Bachmann van Weener (Afb. 12). De lankmoedigheid van Nederlandse zijde heeft echter grenzen. Dat blijkt uit een brief van CdK Geertsema aan Landrat Bachmann op 6 april 1914, waarin hij tot zijn leedwezen mededeelt dat het niet is gelukt om voor enkele Duitse vissers, die daarom gevraagd

hebben, een vergunning te verkrijgen om ook aan de westzijde van het Groote Gat te mogen vissen. Als reden wordt aangegeven dat er voor dit deel van de Dollard meerdere aanvragen van Nederlandse vissers verwacht worden.



**Afb. 12.** Briefje, gedagtekend 14 februari 1914, waarmee aan visser H. Visser toestemming wordt verleend te vissen op Nederlands gebied in de Dollard. (Bron: Niedersächsisches Landesarchiv Aurich, Rep.41, Nr. 716)

## Visserij tijdens WO I

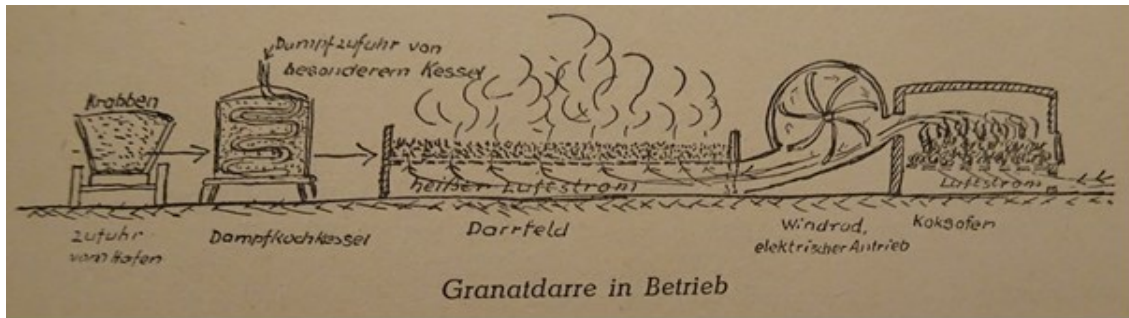
Tijdens de Eerste Wereldoorlog - Nederland was toen neutraal - ging de Dollardvisserij ogenschijnlijk gewoon door. Volgens een bericht in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 2 december 1914 verbood de territoriale bevelhebber, die het militaire gezag uitoefende in de in staat van beleg verklaarde gemeenten Finsterwolde en Beerta, om na 4 december nog met een schip uit te varen zonder dat de schipper in het bezit was van een door zijn burgemeester afgegeven schriftelijk bewijs van vergunning. Daarnaast geeft Nederland aan de Duitse vissers wederom voor een jaar een vergunning om op Nederlands gebied te vissen, dus tot 1 januari 1916. Dit blijkt uit een brief dd. 9 januari 1915 van het Ministerium für Landwirtschaft, Domänen und Forsten (Berlijn) aan de Regierungspräsident te Aurich. Dit wordt in de volgende jaren twee keer herhaald, waardoor de Duitse vissers tot eind 1917 kunnen doorgaan met hun bedrijf op Nederlands grondgebied.

Uit de jaarverslagen van Fischmeister de Vries en zijn opvolger C. Meier (uit Leer) blijkt ook dat er elk jaar een officiële toestemming van het Nederlands gezag was voor de Duitse wadvissers uit Ditzumer Verlaat en Dyksterhusen om op het Nederlands grondgebied in de Dollard te vissen. De Fischmeister heeft de Duitse vissers op wie dit betrekking had steeds ingelicht.

Steeds geldt als belangrijkste voorwaarde dat de vergunning alleen wordt verleend aan die vissers die kunnen aantonen dat zij dat al vóór 1 juli 1911 deden. Deze wijze van vergunningverlening door Nederland heeft dus duidelijke kenmerken van een 'uitsterfbeleid', zeker als we weten dat een belangrijk deel der Duitse vissers al fors op leeftijd is (zie boven).

Op een gegeven moment ontstaan toch weer spanningen tussen de Duitse en Nederlandse vissers over de rechten op visserij in de Dollard. Dit hangt nu samen met het gebruik van kleine garnalen, het zogenaamde 'puf', als veevoer. De Duitse Dollardvissers hadden de lucratieve afzet aan eendenfokkerijen al eerder ontwikkeld dan de Nederlanders. Omstreeks 1920 werden er voor dat doel op de dijk bij de Punt van Reide garnalen gekookt en op geperforeerde ijzeren platen in de zon gedroogd (Bakker, 2019). En tegen de zuidelijke Dollarddijk werd door de vissers uit Ganzedijk-Finsterwolde een drogerij met kolenvuur gebouwd.<sup>10</sup> In Duitsland werd een dergelijke methode ontwikkeld, waarbij kleine en middelgrote garnalen eerst werden gekookt en daarna met door cokesvuur geproduceerde hete lucht gedroogd (Afb. 13).

<sup>10</sup> Mondelinge mededeling en (slechte) foto van Pieter Bakker, Termunterzijl, 22-1-2019.



**Afb. 13. Schematische voorstelling van het koken en drogen van garnalen op een 'Granatdarre'.**  
(Bron: R. Bruhns, 1953)

## Na de oorlog

Over de Dollardvisserij in de jaren na WO I bevat het Archief in Aurich weinig informatie. In het Nieuwsblad van het Noorden van 4 januari 1923 lezen we dat de kommiezen bij 's rijksbelastingen de vissers van Finsterwolde gelasten hun boten binnen de zeedijk te leggen. Zodra ze weer in de Dollard ter visvangst wensen uit te varen moeten ze daarvoor een vergunning aanvragen. Op 19 december 1923 meldt dezelfde krant dat de vissers zich voorbereiden op het volgende visseizoen. Er worden wilgentenen aangekocht voor het vervaardigen van hargen voor de botvangst. En de botfuiken en garnalenkuilen worden nagezien en gerepareerd.

Dezelfde krant bericht op 15 januari 1925 dat Oost-Friese vissers weer een Nederlandse vergunning tot vissen op Nederlands gebied in de Dollard hebben aangevraagd. En op 14 maart wees de 'vischopziener' aan vissers uit Finsterwolde en Beerta een vaste visplaats aan in de Dollard.

In 1930 worden weer problemen tussen Duitse vissers en vissers uit Finsterwolde gemeld (Lüb bers, 1930). Maar dit verhindert niet dat de Pruisische Minister für Landwirtschaft, Domänen und Forsten (Berlijn) op 12 december 1931 per brief aan de Regierungspräsident te Aurich kon berichten dat de Nederlandse vergunning aan de Oost-Friese vissers was verlengd tot 1933. Deze brief is het laatste document dat in het in Aurich aanwezige dossier aanwezig is.

## Een grenspaal in de Dollard

En dan gebeurt er opeens iets anders. In mei 1936 wordt in de toen bestaande Nederlands-Duitse Grenscommissie van Duitse zijde om toestemming gevraagd om in de Dollard de ligging van de grens duidelijker aan te geven. Men denkt daarbij aan een 'weithin sichtbares Grenzzeichen' of een 'Grenzpfahl'. Nederland gaat met dit voorstel akkoord. Er wordt overeengekomen om op ca. 5 kilometer vanaf Nieuwe Statenzijl een dukdalf te plaatsen, welk werk in 1938-39 door een firma uit Beerta werd uitgevoerd (Afb. 14). Door Nederland wordt deze grenspaal als een hulpmiddel gezien om vooral voor de vissers uit Finsterwolde, Dyksterhusen en Pogum de ligging van de staatsgrens in de



**Afb. 14. De in 1938-1939 gebouwde grenspaal in de Dollard. (Foto: R.H. van der Eijk, 3 mei 2007)**



Dollard beter zichtbaar te maken. Tevens biedt de aanwezigheid van de grenspaal de mogelijkheid beter zicht te houden op de in 1934/35 aangevangen landaanwinning aan de Duitse kant van de Dollard, die de Nederlandse belangen in het grenswater van de Eems-Dollard zou kunnen gaan schaden. Door uit te breken van de Tweede Wereldoorlog in augustus 1939 kon deze grenspaal nooit officieel in gebruik worden genomen (Essink, 2019).

Een keer nog, in 1960, was deze grenspaal van grote betekenis voor een 69-jarige Duitse Dollardvisser die bij het legen van zijn fuiken verrast werd door de snel opkomende vloed. Met zijn slikslee kon hij tijdig de grenspaal bereiken en daarop klimmen, en zo voorkomen dat hij verdronk (Essink, 2019a).

De visserij op garnalen in de Dollard ging na 1945 door, maar werd al gauw hoofdzakelijk met doorschepen gesleepte boomkornetten uitgevoerd in de getijgeulen. In 1947 werd nog een Termuntervisser, die op Duits gebied viste, door de Duitse waterpolitie naar Emden opgebracht. Nederlandse vissers kregen daarna toestemming in een deel van de Duitse kustwateren te vissen (Beukema, 2016). Sinds 2008 is als natuurcompensatie voor uitbreiding van de Eemshaven het Nederlands deel van de Dollard gesloten voor garnalenvisserij. Visserij met fuiken is sinds 2009 niet meer toegestaan.<sup>11</sup> Ter regeling van de grensproblemen werd in 1960 het Eems-Dollard Verdrag gesloten (zie voetnoot 5; pagina 5).

## Dankzegging

De auteur is dank verschuldigd aan drs. Marianne Kruijswijk, directeur van het Cultuur Historisch Centrum (CHC) Oldambt te Winschoten, die het mogelijk maakte dat de archiefstukken van de gemeente Finsterwolde, die zich bevonden in het depot in het oude gemeentehuis van Zuidbroek, werden gescand en aan de auteur ter beschikking werden gesteld. Ook dank aan Diplom-Geograf David O. Steen uit Carolinensiel, Duitsland, die de auteur attendeerde op het dossier in het Niedersächsisches Landesarchiv in Aurich, Duitsland, en behulpzaam was met aanvullende informatie. Via cultuurhistoricus Martin Hillenga kwam ik in het bezit van de foto van Edo Wezeman op zijn slikslee.

## Bronnen

- Anonymus (1995) 'Groninger Courant' van 4 februari 1873. Impost 3 (7): 64-65.
- Bakker, P. (2019). De Bakkers van Termunterzijl, vissers op de Dollard. In: A. Buursma, K. Essink & H. Feenstra (Red.), Verhalen van de Eems-Dollardkust. Stichting Verdronken Geschiedenis, Groningen: 113-116. (ook online op <http://www.verdronkengeschiedenis.nl/nl/index.html>)
- Beukema, H. (2016). Termunterzijl. Parel aan de Eems. Dorp in beweging. Maritext vof, Delfzijl.
- Bruhns, R. (1953) Von Fischen und Fischern in Ostfriesland. Binnen- und Küstenfischerei in Vergangenheit und Gegenwart. De Leuchtboje, Heft 4, 2. Auflage. D.H. Zopfs & Sohn, Leer/Ostfriesl.
- Essink, K. (2019). De grenspaal in de Dollard die geen grenspaal is. In: A. Buursma, K. Essink & H. Feenstra (Red.), Verhalen van de Eems-Dollardkust. Stichting Verdronken Geschiedenis, Groningen: 140-147. (ook online op <http://www.verdronkengeschiedenis.nl/nl/index.html>)
- Essink, K. (2019a). Visserman gered door grenspaal in de Dollard. In: A. Buursma, K. Essink & H. Feenstra (Red.), Verhalen van de Eems-Dollardkust. Stichting Verdronken Geschiedenis, Groningen: 148-149. (ook online op <http://www.verdronkengeschiedenis.nl/nl/index.html>)
- Groot, S.J. de (1988) Een eeuw visserijonderzoek in Nederland 1888-1988. Rijksinstituut voor Visserij Onderzoek, IJmuiden.
- Kirchhoff, J. (1990) Im Atem der Gezeiten – Dollartfischer zwischen Abenteuer und Mühsal. Sollermann, Leer.
- Kirchhoff, J. (2000) Fischfang auf dem Wattengrund. Risius, Weener.
- Lübbbers, L.E. (1930). Das gewerbliche Leben. Handel und Industrie, Schifffahrt und Fischerei. In: Das Reiderland, Beiträge zur Heimatkunde des Kreises Weener. B.E. Siebs, Kiel (1930; herdruk 1974 en 1997, Schuster, Leer)
- Steen, D.O. (2013). De Nederlands-Duitse grens in het Dollardgebied. In: K. Essink (Red.), Stormvloed 1509 – Geschiedenis van de Dollard. Stichting Verdronken Geschiedenis, Groningen: 125-133. (ook: online op <http://www.verdronkengeschiedenis.nl/nl/stormvloed/docs/11-Steen-NL-opmaak-def.pdf>)

---

<sup>11</sup> Mondelinge mededeling Silvan Puijman, Stichting Het Groninger Landschap.

Stratingh, G.A & C.A. Venema (1855). De Dollard of Geschied-, aardrijks- en natuurkundige beschrijving van dezen boezem der Eems. Oomkens en Schierbeek, Groningen. (Opnieuw uitgegeven in 1979 door de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee en de Stichting Het Groninger Landschap.)  
Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Bondsrepubliek Duitsland tot regeling van de samenwerking in de Eemsmonding (Eems-Dollard Verdrag). 's-Gravenhage, Tractatenblad 1960, Nr. 69.  
Wet van 26 October 1889 (Stbl. No. 135), tot vaststelling van bepalingen tegen het visschen door opvarenden van vreemde vaartuigen in de territoriale wateren van het Rijk.  
Wet van 6 October 1908, (Stbl. No. 311), tot regeling der visscherijen (Visscherijwet).

(Een ingekorte versie van dit verhaal is gepubliceerd in het Tijdschrift voor Historische Geografie, jaargang 4 (4): 235-249.)

**Adres van de auteur:**

[karelessink@hetnet.nl](mailto:karelessink@hetnet.nl)